

Avrupa Birliği Deneyiminin Işığında Kemer Sıkma Politikaları ve Türkiye'nin Krizi

Özlem Albayrak, Freie University of Berlin Institute for Latin American Studies, e- posta: albayrak.ozlem@gmail.com

Giriş

2007'de ABD'de başlayan ve 2008'den itibaren başta Avrupa tüm dünyayı etkileyen finansal krizin, 1980'lerde başlayan neoliberal, arz yanlı, ihracata dayalı büyüme modelinin yarattığı eşitsizliklerin neden olduğu yapısal sorunlar ve bu sorunları finansallaşma ile çözme çabasının sonucunda geldiği konusunda geniş bir konsensüs oluşmuş durumda (Stockhammer, 2015; Wisman, 2013). 1980'den itibaren ihracata dayalı büyüme modeli nedeniyle ücretlerin hem talep hem maliyet unsuru olarak değil, sadece bir maliyet unsuru olarak alınarak reel ücretlerin baskılanması, kamunun ekonomiden çekilerek özel kesime alan açılması mantığı ve sermayenin uluslararası hareketliliği nedeniyle sermaye üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi milli gelir içerisinde emeğin payını azaltarak sermayenin payının sürekli artmasına neden oldu. İşgücü piyasalarının esnekleştirilmesi adı altında iş güvencesinin ortadan kaldırılması ve sendikal örgütlülüğün zayıflatılması ile kurulan yeni emek rejimi reel ücretlerin baskılanmasını ve emek aleyhine ekonomi politikalarının çok fazla direnişle karşılaşmadan uygulanabilmesini sağladı. Bu eğilimler, hem gelir hem servet eşitsizliklerini artırırken, ihracatta yeterince rekabetçi olamayan ülkelerde, reel ücretlerin bastırılması nedeniyle daralan iç talebi güçlendirmek için 1990'ların ortasından itibaren hanelerin borçlanma ile tüketimine yönelindi. Keynesyen iktisat bize tüketim talebinde yetersizlik baş gösterdiğinde tüketicilerin satın alma gücünü artıracak aktif maliye politikaları ile müdahale edilmesini önerir. Ancak 1980'den itibaren ekonomik politikada makroekonomik istikrar fiyat istikrarı ile sınırlanmış, maliye politikasının etkili olmadığı kabulüyle sadece para politikası makroekonomik istikrarı sağlamada kullanılır olmuştur. Aşağıda biraz daha ayrıntılı değineceğimiz gibi maliye politikaları enflasyonist ve piyasaların işleyişini bozucudur, kamu mümkün olduğunca küçültülmeli, para politikası dışında ekonomiye müdahale araçları sınırlandırılmalıdır. Bu nedenle talepteki düşme düşük faiz oranları aracılığıyla finansal sistemin sağlayacağı borçlarla giderilecektir.

Borçlanma merkez bankalarının düşük faiz politikaları ve finansal sistemin buna göre yeniden düzenlenmesi ile arz tarafından hazırlanırken, uluslararası sermaye merkez ülkelere kıyasla daha yüksek getiri vaat eden Türkiye gibi az gelişmiş ülkelere akarak onların da sisteme dâhil olmasını sağladı. Hanelerin reel gelirleri değişmezken, borçlanarak aldıkları evler sayesinde bir servet etkisi ve daha yüksek tüketim sayesinde de geçici bir refah artışı etkisi yaratılmış oldu. Bu şekilde eşitsizliklerin hissedilmesi engellenirken, aynı zamanda 2001 krizinden sonra Türkiye’de olduğu gibi borçlanma sayesinde tüketebilen kitlelerin politik olarak rızalarının alınması ve emek piyasalarının esnekleştirilmesi, özelleştirme, kemer sıkma politikaları gibi eşitsizlikleri iyice artıran ve kurumsallaştıran politikaların iktidarlar tarafından hiçbir politik maliyete katlanmadan uygulanabilmesi sağlandı.¹ Borçlanma ile sağlanan ucuz büyüme, ağır ekonomik ve toplumsal maliyetlerin hissedilmesini engelliyor, ekonomilerde biriken yapısal sorunlar ve dengesizliklerin de ertelenmesine olanak tanıyordu.

1970’lerin sonunda yaşanan krizin nedeninin 1929 krizinden sonra uygulanan, kamunun ekonomiye müdahalesini meşru gören Keynesyen iktisat politikaları olduğu tespitiyle, ekonominin piyasaların kendiliğinden işleyişine bırakılması gerektiği vurgusuyla neoliberal ekonomik mimari oluşturulmuştu. ABD ve Avrupa’da bu modelin 2008’de çökmesinin ardından ilk tepki olarak hem iktisat biliminin içinde hem de uluslararası kurumlar ve politikacılar cephesinde neoliberal model tartışmaya açıldı. Avrupa ve ABD’deki tüm politika belirleyiciler krize klasik Keynesyen genişlemeci politikalarla tepki verilmesini öğütüyor, bir yıl sonra ağızlarından düşmeyecek borcun yüksekliği, kamu harcama kesintileri, mali uyum, mali konsolidasyon gibi terimler hiçbir metinde yer almıyordu². Avrupa Komisyonu (AK)’nın 2008 tarihli Ekonomik Kurtarma Planı iki ayaktan oluşuyordu ve ilk ayağı (tamamen Keynesyen bir dille ifade edilen) talebi artırmak için piyasalara satın alma gücü pompalanmasına dayanıyordu (AK, 2008: 2). Metinde genişlemeci politikaların geçici olacağı belirtiliyor ve orta vadeli hedeflere orta vadede (kısa vadede değil) yönelinmesi tavsiyesiyle yetiniliyordu. Hükümetler ABD ve Avrupa’da krize ilk tepki olarak bankacılık sistemine yönelik kurtarma paketlerinin yanı sıra genişlemeci maliye politikaları uyguladılar.³ Bu kurtarma paketleri sonucunda Euro Bölgesi’nde 2007 yılında %65 düzeyinde olan ortalama kamu borcu milli gelire oranı 2009 yılında %78’e çıktı. Krizden en çok etkilenen ülkelerden İrlanda’da 2007’de %27 olan kamu borcu 2011’e gelindiğinde %111 düzeyine tırmandı (OECD). Finansal kriz kurtarma paketleriyle kamu borcu krizi haline getirilmiş oldu ve 2009 başından itibaren Avrupa Birliği kamu borcunun artmasını gerekçe göstererek daha bir yıl önce esneklik göstermeleri istenen ülkelere bütçe açığı ve kamu

borçlanmasına ilişkin Avrupa Birliği (AB) İstikrar ve Büyüme Anlaşmasının sınırlarını hatırlatmaya başladı⁴.

Uygulanan kemer sıkma politikaları sonucunda Euro Bölgesi'nde pek çok ülke 2008'de yakalandığı krizin ardından 10 yıl geçmesine rağmen hala sorunlar yaşıyor. Bu süre içerisinde Euro Bölgesi'nde işsizlik %7'den %11'e yükselirken, ücret büyümesi 2014'e kadar pek çok ülkede ya durdu ya da negatif değerler aldı. Euro Bölgesi'nde 2007-2014 arasında ücretlerde ortalama büyüme %0.49 düzeyinde kaldı, eşitsizlikler pek çok ülkede arttı (OECD). IMF 2018'e gelindiğinde, Euro Bölgesi ülkelerinin kamu borç krizi haline getirilen krizi, borç verenlerin güvenini sağlamak için uygulanan kemer sıkma politikalarıyla aşmaya çalışmanın o dönem düşünüldüğünden daha büyük daraltıcı etki yarattığı tespitini yapmaktaydı (IMF, 2018).

Türkiye pek çok iktisatçı tarafından 2008 krizinin az gelişmiş ülkeler ayağı olarak görülen ertelenmiş ekonomik krizine Ağustos'ta zirveyi gören bir döviz krizi ve önce durgunluk, son çeyrek itibarıyla de küçülme ile girmiş bulunuyor. Bu yazıda krizi yönetmek için uygulanan kemer sıkma politikaları hem teorik olarak incelenecek, hem de Avrupa deneyimi üzerinden Türkiye'de uygulanacak muhtemel bir kemer sıkma programının olası etkileri tartışılmaya çalışılacak. Yazının geri kalanı üç ana bölümden oluşuyor. İlk bölümde kemer sıkma politikalarının iktisadi rasyonalitesini ve bu politikaların beklentileri açıklanıyor. İkinci bölümde İspanya örneği inceleniyor. Son bölümde Türkiye'nin karşı karşıya olduğu ekonomik koşullar ve içinde bulunduğu durum tarif edilerek, uygulanacak bir kemer sıkma politikasının sonuçlarına ilişkin tahminler üretiliyor.

Kemer Sıkma Politikalarının Anaakım İktisatça Yaratılan Meşruiyeti

2007-2008 krizinin ardından gelişmiş G7 ülkeleri krize kamu harcamalarını artırarak yanıt verdiler. Büyük kısmı finansal sektöre yönelik kurtarma planlarından oluşan bu kısa dönemli Keynesçilik'in ardından 2010 yazında İngiltere başta olmak üzere G7 ülkeleri, henüz ekonomileri en ufak bir toparlanma emaresi göstermemişken radikal bir değişiklikte kemer sıkma politikalarına yönelmeye başladılar. Ancak işsizliğin artış eğiliminde olduğu, durgun bir ekonomide kemer sıkma politikalarını savunmak politik olarak zordu. Ancak anaakım neoklasik iktisat uzun süredir maliye politikalarının etkin olmadığını teorik olarak göstermekle meşguldü. Keynesyen iktisat maliye politikalarının ekonominin daralma dönemlerinde etkili olabileceğini savunur. Daralma dönemleri sadece gelirlerin düştüğü dönemler değil belirsizliklerin de arttığı dönemlerdir, piyasalar kendi haline bırakılırsa ne tüketim ne üretim tarafında hareket olmaz. Bu nedenle, ekonomik istihdamın düştüğü daralma

dönemlerinde genişletici maliye politikaları (kamu harcamalarında artış/vergilerde düşüş), genişleme döneminde ise enflasyonist etkileri törpülemek için daraltıcı maliye politikaları (kamu harcamalarında kesinti/vergilerde artış) uygulanmalıdır. Keynes kapitalist piyasa ekonomisinin eksik istihdam eğilimlerini görerek, ekonomik politikaların temel amacını tam istihdamın sağlanması olarak belirlemiş ve geleceğe yönelik beklentilerin olumsuzlaştığı, belirsizliklerin arttığı daralma dönemlerinde para politikasının etkili olamayacağını, bunun yerine kamunun ekonomik aktörlere güven vermek için aktif maliye politikaları uygulaması gerektiğini göstermiştir (Vera, 2009).

Ekonomik daralma dönemlerinde, üretim ve tüketimde daralma yaşanırken, kamu eliyle genişletici maliye politikaları ve bu politikaları finanse etmek için gevşek para politikaları (para basma ve düşük faiz) uygulanmasını tavsiye eden Keynesyen iktisat, bu politikaların doğrudan ve kısa dönemde alınan sonuçlarına güvenmektedir. Keynesyen iktisat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1970'ler sonuna kadar anaakım haline gelmiş, tam istihdam birincil ekonomik hedef haline gelmiştir. İşsizlik, tüketim talebinin ana aktörü çalışanların tüketimlerini düşürerek ekonomide talep eksikliği yaratacaktır. Devlet kamusal istihdamın kullanılması dâhil olmak üzere işsizlik ortaya çıktığında bunu azaltmak için çaba harcamalıdır (Kuruç, 2006). Ancak, 1980'den itibaren tam istihdam hedefi terkedilmiş, işsizlik piyasaların işleyişi sonucu ortaya çıkan bir ekonomik sorundan, bireysel olarak kişilerin piyasadaki işler için yeterli donanıma sahip olamamasından kaynaklanan bir sorun haline dönüşmüştür (Mitchell ve Musken, 2008). Ekonomik politikaların temel hedefi fiyat istikrarını sağlamak yani enflasyonu düşürmek olarak belirlenirken, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik düzeyi, doğal işsizlik düzeyi gibi belli bir işsizlik düzeyinin ekonomilerde olabileceği ifade edilmiştir. Merkez Bankası uzmanlarının araştırmasına göre Türkiye'de doğal işsizlik düzeyi %9 düzeyindedir. İşsizliği bunun altına indirmeyi amaçlayan ekonomi politikaları, özellikle maliye politikaları enflasyon yaratmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

Piyasaların işleyişine bırakıldığında sorunsuz işleyeceği öngörülen ekonomiye maliye politikalarıyla müdahale etmek aynı zamanda gereksizdir. Çünkü Keynes'in iddia ettiği gibi maliye politikaları ekonomik aktörlerin tüketim ve üretim kararlarında etkili değildir⁵. İşsizlik ortaya çıktığında faizlerin düşürülmesi, fiyatlar artış eğilimine girdiğinde ise faizlerin artırılması yeterli olacaktır.

Krizden sonra yaşanan kısa dönemli Keynesçiliğin arkasından gelen kemer sıkma politikalarının meşruiyetinin sağlanmasında anaakım iktisadın büyük faydası oldu. Anaakım iktisat yazınından gelen iki yazı 2007-2009 arasında uygulanan kurtarma planları, genişlemeci maliye politikaları ve vergi gelirlerindeki düşme

nedeniyle artan kamu borç stokunu bahane ederek kemer sıkma politikalarına yönelmek isteyen politikacıların elini güçlendirdi.

Bu yazılardan ilki kamu borcu ile büyüme ilişkisini ele alan Reinhart ve Rogoff (2010 ve 2012) yazılarıydı. 44 ülke için 200 yıllık bir veri seti ile yapılan 2010 yılında basılan ilk çalışmaya göre, kamu borcunun milli gelire oranı %90'ın altında kaldığı sürece yurtiçi büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmamakta, ancak bu oranın üzerine çıktığında büyüme olumsuz etkilenmektedir⁶. Az gelişmiş ülkeler içinse brüt dış borcun (kamu ve özel toplamı) milli gelire oranı %60 ve üstüne çıktığında büyüme olumsuz etkilenecektir. (Reinhart ve Rogoff, 2010:23).

Kemer sıkma yanlısı politikacıların elini güçlendiren ikinci çalışma Alesina ve Ardagna (2010)'dur. Alesina (2010) ve Alesina ve Ardagna (2010) genişletici etki yaratan daraltıcı maliye politikaları ya da kemer sıkma politikalarının (*expansionary fiscal adjustments* ya da *expansionary austerity*) başarılı olduğuna dair kanıt sunan yazılar olarak hem ABD'li hem de AB'li ekonomi bürokrat ve politikalarınca çokça kullanılmıştır⁷. 1990-2007 arası dönem için OECD ülkelerini inceleyen yazarlara göre, kamu borcunun milli gelire oranını 4.5 puan düşürmeyi başaran, güvenilir, diğer bir deyişle, sert ve kararlı daraltıcı maliye politikaları, ekonomide, hem de kısa dönemde, genişletici etki yaratacaktır. Alesina ve Ardagna (2010)'a göre, kamu harcamalarının kısılması yoluyla uygulanan maliye politikaları vergilerin artırılması yoluyla yapılandırılan daha genişletici etki yaratmaktadır. Bunun yanında genişletici maliye politikası uygulandığında ise kamu harcamalarını artırmak yerine vergileri kısmayı tercih eden hükümetler daha yüksek büyüme oranlarına erişebilirler.

Genişletici etki yaratması beklenen kemer sıkma politikalarında kamu harcamalarında daralma ya da vergilerde artışın 'güven inşası' ile dolaylı yoldan büyümeyi olumlu etkileyeceği öngörülür (Blyth, 2013). Kamu borcu belli bir üst limiti gördüğünde hükümetlerin büyümenin olumsuz etkilenmemesi için borcu düşürecek önlemler almasını öneren Reinhart ve Rogoff yazısının mantığı, yatırımcıların 'borca tahammülsüzlük' sınırına dayanmaktadır. Kamu borcu %90'ın üzerine çıktığında yatırımcılar artan risklerden dolayı kamu borçlanma kâğıtlarını tutmak istemeyecekler ya da tutmak için daha yüksek bir risk primi yani faiz oranı talep edecekler, dolayısıyla bu noktada hükümetler yatırımcılara güvenilir olduklarını göstermek ve risk primlerini düşürmek için ciddi bir vergi artışı ya da harcama kesintisi yaparlarsa, bu yatırımcılara güven verecek ve daha düşük maliyetle borçlanılabilecektir. Kamu harcamalarındaki hızlı ve kararlı daralma sayesinde kamunun borçlanma gereği de düşeceği için yatırımcılar daha düşük faiz talep edecek, faizlerdeki düşme ise hem

yatırımlar hem tüketim hem de yerli paranın değerinin düşmesi ile ihracattaki artış sayesinde ekonomik büyüme yoluna girilmesini sağlayacaktır. Daraltıcı maliye politikalarının ve yavaşlayan ücret büyümesinin toplam talep üzerindeki olumsuz etkisine rağmen yatırımcı ve hatta tüketici güveninin tesisi sayesinde büyüme etkisi yaratılabilecektir (Baker, 2010; Gravelle ve Hungerford, 2013).

Ancak başta IMF olmak üzere her iki çalışmanın sonuçları da sorgulandı⁸ ve daraltıcı maliye politikalarının büyümeyi ve istihdamı hem kısa hem de uzun dönemde olumsuz etkilediği bulundu. Kamu harcama ve vergi politikalarının büyüme ve ekonomik aktivite üzerindeki etkisini ölçen maliye çarpanlarının daralma dönemlerinde 2 ve üzeri değer aldığı bulan çokça çalışma yayınlandı. Gravelle ve Hungerford (2013), Alesina ve Ardagna (2010) çalışmasında genişletici etki yaratan daraltıcı maliye politikalarının %60'ının küçülme değil ekonominin büyüme dönemlerinde yaşandığını gösterdi⁹. Bu dolaylı ve kısa dönemde etki etmesi zor ekonomik argüman ile 2010 yazından beri kemer sıkma politikaları nedeniyle Avrupa ülkeleri uzun bir durgunluk dönemine girdi. Kemer sıkma politikaları ciddi toplumsal çalkantılara neden oldu, kemer sıkma politikaları ile artan işsizlik ve kamu transfer ve hizmetlerindeki daralma nedeniyle yabancı düşmanlığı ve aşırı sağ yükseldi.

IMF (2018) kemer sıkma politikalarının büyüme üzerindeki etkisinin yanlış hesaplandığını iddia etmektedir. Ancak çok daha önemlisi sıfır nominal faize dayanan para politikası etkili olmamıştır. Düşük hatta reel olarak negatif faizlere rağmen ne (hâlihazırda yüksek borçluluğa sahip, işini kaybetmiş ya da kaybetme korkusu yaşayan) tüketiciler ne de yatırımcılar parmağını kımıldatmıştır. Finansal sektöre aktarılan paralar yatırımları ve tüketimi finanse edeceğine bizim gibi az gelişmiş ülkelere akarak, krizin bir sonraki aşamasını az gelişmiş ülkeler ayağını hazırlamışlardır. Özetle, Keynes'in kriz dönemlerinde para politikasının etkisizliğini gösterdiği likidite tuzağı tekrar daha modern bir biçimde ortaya çıkmış, ancak hükümetler likidite tuzağının yaşandığı dönemde ısrarla kemer sıkma politikaları uygulayarak ekonomileri çok uzun süren bir küçülme dönemine sokmuşlardır (House v.d., 2017; Ponticelli ve Voth, 2017; Salmon, 2017).

Avrupa Ülkelerinde Durum

Avrupa ülkeleri 2007 yazında ABD'de başlayan krizi 2000 yılından beri ortalama %2.2 olan büyümenin 2008'de %0.5'e gerilemesiyle 2009'da ise %4.5'lik bir küçülme ile karşıladılar. Avrupa Birliği'nin 2008-2018 büyüme ortalaması %0.86'da kalırken krizden en çok etkilenen ülkeleri barındıran Euro Bölgesi'nde krizden beri ortalama büyüme %0.6'da kaldı. Krizden en çok etkilenen ve halkın

tüm itirazlarına rağmen kriz sonrasında kemer sıkma politikaları uygulayan ülkelerden Yunanistan krizin ardından geçen 9 yılda sadece 2 defa pozitif büyüme rakamı görebildi, 2014 (%0.74) ve 2017 (%1.35)'de. Krizden en çok etkilenen ülkeler Yunanistan, İspanya, İrlanda, Portekiz ve İtalya (GIIPS ülkeleri)'nin son 9 yıldaki büyüme hızı İrlanda'nın 2015'teki tartışmalı bir şekilde %26 oranında büyümesi sayesinde %0.27 olurken, İrlanda harici dört ülke bu dönemde ortalama (GIIPS ülkeleri) %0.76 küçüldü¹⁰. Ortak para birimine dezavantajlı biçimde giren bu ülkeler paranın değeriyle oynayarak rekabetçilik kazanma şanslarının kalmamasını da ekleyince reel ücretleri bastırmak durumunda kaldılar. Ancak Almanya'nın da dâhil olduğu Euro Bölgesi'nde GDP içerisinde emeğin payı 1980'den itibaren sürekli düşerken üretkenlikler artış eğilimini sürdürdü ve 1999 sonrasında GIIPS ülkeleri Almanya'ya karşı sürekli cari açık vermekten kurtulamadı. Değerli Euro nedeniyle dünyanın kalanıyla rekabet edemeyen, Euro Bölgesi içinde de Almanya'ya karşı açık veren bu ülkelerin reel ücretlerin üretkenliklerin altında kalması nedeniyle yaşadıkları kronik talep yetersizliği hanehalkı borçlanması ile ertelendi (Birdal, 2018; Hein v.d., 2017; Lapavistas et. Al. 2010; Paley, 2013; Stockhammer, 2015). Tablo 1'den takip edilebileceği gibi 1999 yılında Euro Bölgesi'ne giren GIIPS ülkeleri krize kadar Türkiye'ye çok benzer biçimde özel kesim borçlanmasına dayalı olarak, büyüyen cari açığın eşlik ettiği, özel tüketim ve inşaat sektörünün sürüklediği 8 yıllık dengesiz bir genişleme dönemi yaşadılar. Borçlanmayı kolaylaştıran ve ucuzlaştıran bu dönemde Avrupa Birliği Merkez Bankası (ABMB)'nin uyguladığı düşük faiz politikası oldu. GIIPS ülkeleri nominal faiz oranları zaman içinde Almanya'ya yakınsarken, enflasyon oranı Euro Bölgesi ortalamasının üstünde kalan bu ülkeler için reel faizler kuzey ülkelerinin altında kalıyordu. Tüm bu faktörler bu ülkelere akan sermaye sayesinde gayrimenkul ve inşaat sektörlerinde borçlanmaya dayalı bir büyüme yarattı (Palley, 2013; Bielsa ve Duarte, 2010). Özel kesimi aşırı borçlu ülkeler finansal sistemin çökmesiyle krize girdiler. Krizden sonra uygulanan kemer sıkma politikaları sonucunda kamu borcunun daraltılması ve borç verenlere sağlanan güvence ile yine kısa dönemde ekonomilerin büyüme evresine girmesi gerekiyordu. Ancak yukarıda verdiğimiz gibi Euro Bölgesi ekonomilerinin büyük bölümünde ne 2014'e kadar büyüme evresine geçilebildi ne de kamu borcu azaltılabildi. Aksine İrlanda hariç GIIPS ülkelerinin kamu borcu GSYİH oranı 2007'de %85.8 düzeyinde iken 2017'de %151'e çıktı (Şekil 1). İrlanda kamu borcunun çok daha hızlı düşürdü bu ülkelere kıyasla, ancak 2007'de %27.5 olan oran 2017'de hala %80 düzeyindeydi. House ve Tesar (2017) Euro bölgesi ülkelerinin de içinde yer aldığı 29 gelişmiş ülke için yaptıkları incelemede, tüm bu ülkelerde farklılaşan ekonomi politikalarına rağmen, uzun süren krizin temel nedeni olarak kemer sıkma politikalarının öne çıktığını gösterdiler.

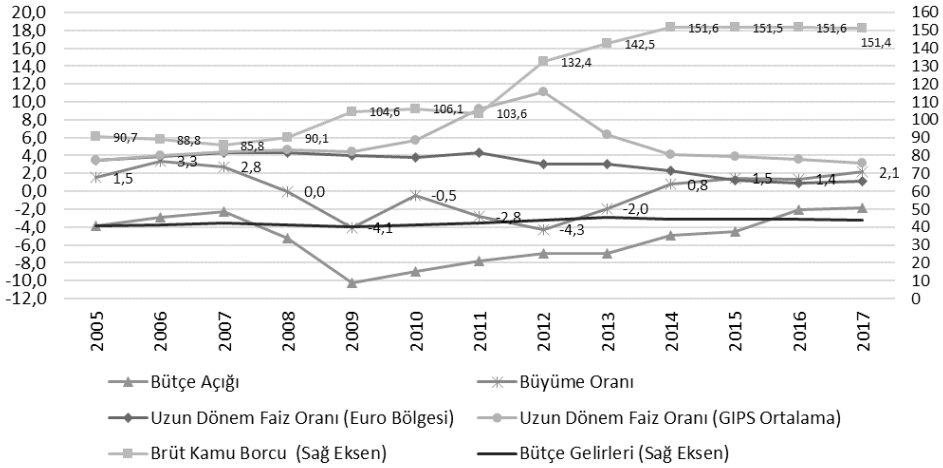
Tablo1: GIPS Ülkeleri için Temel Göstergeler

	Ortalama Büyüme	İşsizlik	Cari Açık	Bütçe Açığı	Ortalama Ücret Büyümesi*	Hanehalkı Borcunun Kullanılabilir Gelire Oranı	Tüketici Enflasyonu
1998	3.65	11.69	-2.4		0.80		2.73
1999	3.25	10.94	-3.6		1.76		2.38
2001						81.8	3.35
2005	1.51	8.61	-6.79	-3.82	0.21	120.3	2.83
2006	3.35	7.97	-8.16	-2.90	-0.16	131.5	2.83
2007	2.75	7.67	-8.98	-2.31	0.47	139.3	2.88
2008	-0.02	8.32	-9.83	-5.25	0.57	139.6	2.53
2009	-4.08	11.16	-7.23	-10.29	4.15	142.2	0.75
2010	-0.47	12.93	-7.22	-8.99	-1.95	146.3	2.73
2011	-2.85	15.07	-5.54	-7.75	-2.98	147.1	3.00
2012	-4.27	18.85	-1.54	-6.98	-3.68	145.6	2.13
2013	-1.95	20.47	0.52	-6.98	-1.01	142.6	0.15
2014	0.78	19.38	0.36	-4.93	0.15	137.3	-0.48
2015	1.48	17.82	0.63	-4.48	0.57	130.4	-0.18
2016	1.38	16.48	1.00	-2.08	0.28	124.6	0.63
2017	2.15	14.70	1.07	-1.89	-0.94		1.43

Kaynak: OECD ve IMF.

*Dolar cinsinden 2016 fiyatlarıyla satın alma gücüne göre oluşturulmuş ortalama ülke ücretlerini veren OECD verisinden hesaplanmıştır.

Şekil 1. GIPS Ülkeleri için Kamu Borcu, Bütçe Göstergeleri ve Büyüme

İspanya

İnşaat ve gayrimenkul sektörlerine ve borçlanmaya dayalı büyüme modelinin krizle birlikte çökmesi sonucunda 2008-2014 arasında 6 yıl boyunca kriz yaşayan İspanya üzerine biraz daha ayrıntı vererek, Türkiye’de uygulanacak kemer sıkma

politikalarının 2001 krizinden çok daha yıkıcı olabileceğini, krizden çıkıp büyüme trendine dönüşün çok daha uzun sürebileceğini göstermek amacındayım.

İspanya dışardan sermaye girişi ve özel kesimin borçlanmasına dayalı, kaynakların inşaat ve gayrimenkul sektörüne aktarıldığı 10 yıllık bir genişleme dönemi yaşadı. Krize kadar, işsizliği %20'lerden %8'e kadar düşürebilmiş, Euro bölgesinin en parlak örneklerinden biri olarak görülüyordu (Birdal, 2018). İspanya'da 2008'in üçüncü çeyreğinde başlayan küçülme ilk evresinde 7 çeyrek sürdü ve 2009'da ekonomi %3.6 küçüldü. 2010'da küçülmeye bir ara veren ülke (%0.01'lik büyüme ile), 2011'de ikinci küçülme dalgasıyla bu sefer 2011'in birinci çeyreğinden 2013'ün son çeyreğine kadar 11 çeyrek boyunca küçüldü ve sonuç olarak 2007 yılında %8 olan işsizlik 2013'te %26'lara kadar çıktı. GSYİH'nın her iki uzun küçülme döneminde düşmesine en büyük katkısı iç talepte %16'lara varan daralma yaptı. Kemer sıkma politikaları, işsizlik ve hanehalkı cephesindeki yüksek borçluluk¹¹ İspanya'nın krizinin uzun sürmesinin en önemli nedenleri olarak öne çıktı (Carballo-Cruz, 2011; House ve Tesar, 2017).

Kemer sıkma politikalarının en önemli kalemi kamu yatırımlarında yaşandı ve bu firma yatırımlarını da olumsuz etkiledi. Brüt sabit sermaye yatırımları 2012'de %8.6 ve 2013'de %3.4 düştü (IMF, 2017). Konut sektörüne yapılan yatırımlar ve sermaye malları yatırımları bu iki evrede düşerken, net ihracattaki 2008-2013 arasında 10 puana yakın artış, küçülmeyi dizginleyen etmen olarak ortaya çıktı. Kemer sıkma politikaları sonucu 2009-2013 arasında İspanya hükümeti bütçede %65 oranında bir uyarlanma hedefledi. Kemer sıkma politikasının içeriğinde KDV oranının %16'dan %18'e çıkarılması, harcama kesintileri (%35 oranında), gelir vergisinde 400 Euro'luk istisnanın kaldırılması, tütün ürünlerindeki verginin artırılması, ulusal piyango ve havaalanlarının özelleştirilmesi, ilaç harcamalarında kesinti, emekli maaşlarının dondurulması, kamu sektörü ücretlerinde %5'lik düşme ve çocuk yapmaya yönelik parasal desteklerde kesinti gibi önlemler yer aldı (Bosca et. Al., 2018; Carballo-Cruz, 2011; Ortega ve Peñalosa, 2014). Bu önlemlerle bütçe gelirlerinin GSYİH'ya oranı 2009'daki %35 seviyelerinden %38.8 seviyelerine çıkarılırken, kamunun faiz harcamalarındaki artış nedeniyle bütçe açığı 2009'da %10'a çıkan bütçe açığı 2013'de %7'ye, 2017'de ise %3.1'e geriletildi. Tüm bu kesintiler yüzünden ekonomi krizden 6 yıl sonra ancak 2014-2017 arasında tekrar pozitif büyüme rakamlarını görebildi ve işsizlik 2017'de sadece %17'ye geriletebilmişti (kriz öncesine göre 9 puan yüksek). Kriz öncesi genişleme döneminde %9.6'ya çıkan cari açık, 2017 sonunda ihracattaki artış ve ithal talebindeki daralmayla %1.9'luk fazlaya döndü. Ancak kriz başladığında sadece %61.8 düzeyinde olan kamunun borcu kemer sıkma politikalarına rağmen düşmek bir yana 2017 sonunda %114.7 düzeyindeydi. Hanehalkı borcunun kullanılabilir gelir

içerisindeki payı ise %150'lerden %118'e geriledi¹². Gelir dağılımı eşitsizliği ciddi biçimde bozuldu ve genişleme döneminde düşme eğiliminde olan Gini endeksi tekrar 95'lerin ortasındaki yüksek değerleri gördü (Hein v.d., 2017; Salmon, 2017). Bunda vergi politikalarındaki değişiklik de etkili oldu. Dolaylı vergilerin sosyal güvenlik ödemeleri dışında kalan toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 2009'da %39 iken, KDV oranı önce %16'dan %18'e, 2012'de de %21'e çıkarılmasıyla 2016'da %45'e çıktı. Gelir vergisinin payı ise 2009'da %38.7 iken 2016'da %32.5'e geriledi¹³. Bu sayede İspanya'da kamu gelirlerinin GSYİH'ya oranı %34.8'e gerilemişken, 2016'ya gelindiğinde %38'e çıkarılmıştı. 2014 sonrası elde edilen pozitif büyüme rakamlarında 2013'den itibaren uygulanan sınırlı da olsa genişlemeci maliye politikalarının, petrol fiyatlarındaki düşmenin, Euro'daki değersizleşme ve ABMB'nın parasal genişleme programının etkisi oldu.

IMF 2017 ülke değerlendirmesinde, bekleneceği gibi 6 yıl süren küçülme döneminden sonra gelen İspanya'nın son 3 yıldaki 'başarısını' kutlarken, ülkeye kademeli daraltıcı maliye sıkılaştırma tavsiyesinde bulundu. Kamu ve özel sektör borçlarının¹⁴ yarattığı kırılganlıkların sürdüğünü söyleyen IMF, yüksek işsizlik oranları nedeniyle belli bir düzeyin altına geriletilemeyen harcamalar tarafında yapılacak çok bir şey olmadığını kabul edip gelirlerin artırılmasına yönelmesi gerektiğini yazdı. IMF, indirimli KDV oranlarına tabi mal ve hizmet sayısının kademeleri olarak azaltılması ve emeklilik ve işgücü piyasaları reformuna devam edilmesini de önerdi.

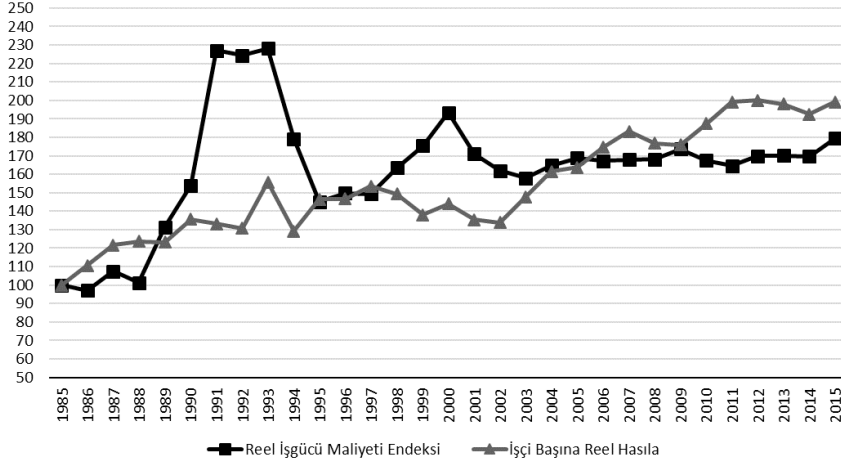
İspanya, 2007-2016 arasında ortalama %1.5 tüketici enflasyonuna sahipti¹⁵. Hatta pozitif büyüme rakamlarının görüldüğü 2014-2016 arasında, düşük faiz oranlarına rağmen 3 yıl tüketici enflasyonu ortalama %-0.27 düzeyindeydi. Bu deflasyonist sürecin ve aynı zamanda pozitif büyüme oranlarının kaynaklarından birisi petrol fiyatlarındaki düşüş ve diğer arz yanlı gelişmeler nedeniyle üretici fiyatlarındaki gerileme. Ancak çok sayıda insanın evini kaybettiği İspanya 2016 itibarıyla Avrupa genelindeki boş ev stokunun %30'una ev sahipliği yapıyor (Burdekin ve Hu, 2017). Dolayısıyla ekonominin büyüdüğü dönemde deflasyonun devam etmesi ekonominin dış taleple büyüdüğünü¹⁶, yüksek işsizlik, düşen ücretler ve borçluluk nedeniyle iç talebin hala kendini toparlayamadığını gösteriyor¹⁷. Bunun yanında, daha önce de vurgulandığı gibi uzun dönemli faizler yüksek kamu borcuna rağmen, bu dönem boyunca %6'nın üzerine çıkmadı¹⁸. OECD verilerine göre İspanya'nın 2010 sabit fiyatlarıyla dolar cinsinden kişi başı geliri 2017'de 33 bin 718 dolarla 2007 seviyesini ancak yakalayabildi. Euro Bölgesi ülkelerinin hep birlikte kemer sıkma politikalarına yönelmeleri, ülkelerin ulusal paralarının

olmaması nedeniyle devalüasyon olanağından yoksun olmaları çerde kemer sıkma politikası uygulayan ülkelerin dış talepten faydalanmalarını da uzun bir süre engelledi.

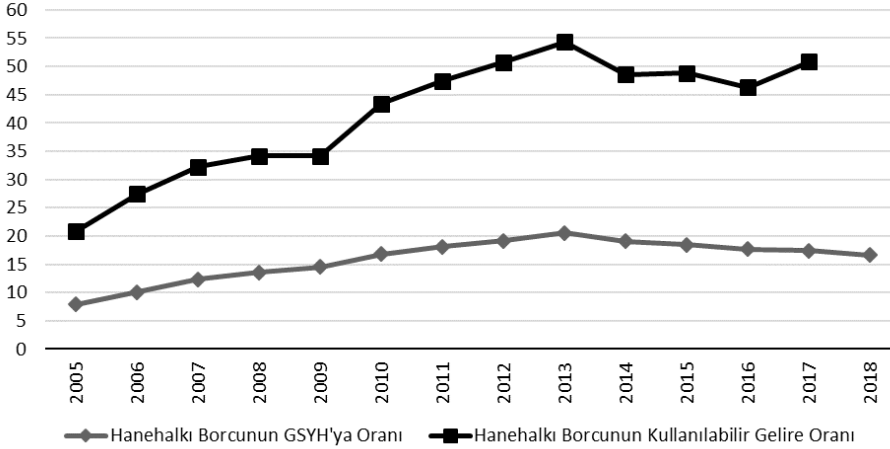
Türkiye

Türkiye 2002'den beri uyguladığı özel kesimin borçlanmasına dayalı iç talebin sürüklediği büyüme modelinin tıkanması nedeniyle ciddi bir krizin arifesinde. Bu model Şekil 2 ve 3'ten de takip edilebileceği gibi 1980'den itibaren verimliliklerin altında tutulan reel ücretler ve 94 ve 2001 krizleri ile hırpalanmış alt ve orta gelir gruplarının 2002'den sonra borçlandırılmasına dayanıyordu¹⁹. Bu modeli mümkün kılan uluslararası sermaye girişlerinin 2013'ten itibaren azalması ile birlikte bu model artık işlemez duruma gelmiş durumdadır. Ağustos ayında zirvesine çıkan döviz krizi toplam dış borç GSYİH oranını %60'ların üzerine çıkarken, hızla bir borç krizine dönüşüyor. Hükümet 2019-2021 dönemine ilişkin hedefleri içeren ve 20 Eylül 2018 tarihinde açıkladığı Yeni Ekonomik Program'da ekonominin 2018 yılında %3.8, 2019'da ise %2.2 büyüyeceği beklentisini açıkladı. Ekonomi 2018 birinci çeyreğinde %7.2 büyümüşken, oran 2. çeyrekte %5.2'ye, 3. çeyrekte ise %1.56'ya geriledi. Üretim ve talep tarafından gelen öncü veriler dördüncü çeyrekte ekonominin küçülmeye başlayacağına işaret etmektedir. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırıldığında 3. Çeyrekte 2. Çeyreğe göre %1.1 küçülme gelmiş, ekonomide daralma hali hazırda başlamıştır. IMF Ekim 2018 tarihli Dünya Ekonomik Görünümü'nde Türkiye'nin 2018'de %3.5 2019'da ise %0.4 büyüyeceği öngörüsünde bulunmuşken Ocak güncellemesinde 2019 yılı için yeni bir tahminde bulunmaksızın Türkiye'nin beklenenden daha fazla küçüleceğini belediklerini ifade etmiştir²⁰.

Şekil 2. İmalat Sanayiinde Verimlilik ve Reel Ücretler: Reel İşgücü Maliyeti Endeksi ve İşçi Başına Hasıla (1985=100)

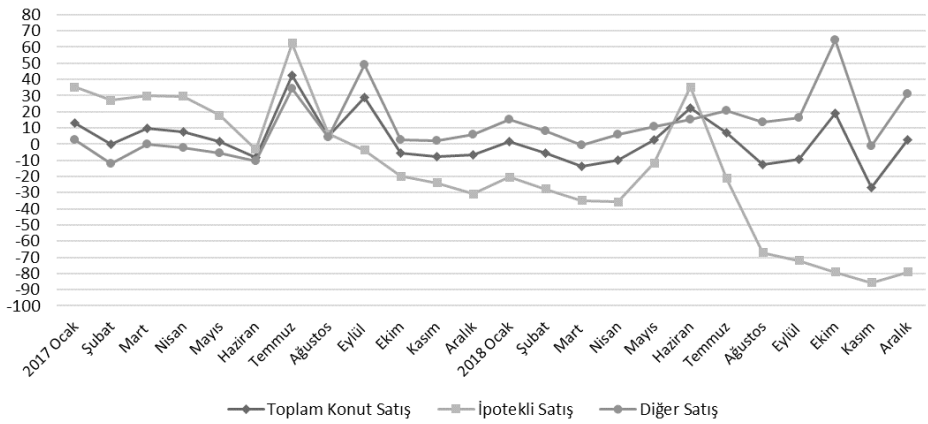
Şekil 3. Hanehalkı Borç Göstergeleri

Ekonominin yavaşlama eğilimleri ikinci çeyrekte başlamıştır (Tablo 2). Seçim öncesi döneme denk düşen ikinci çeyrekte hem kamu maliyesi alanından hem de kredi alanından hükümetin genişletici önlemleri ile ekonomi %5.2 büyüyebilmiş, ancak birinci çeyrekteki %7.2'nin altına düşmüştür. Bunun yanında asıl önemlisi AKP iktidarı döneminin büyük bir kısmında (özellikle 2009 sonrasında) ekonominin itici gücü konumuna gelmiş inşaat sektörü birinci çeyrekte %6.7 büyümüşken ikinci çeyrekteki %1'in ardından, üçüncü çeyrekte %5.3 daralmıştır, gayrimenkul sektörü ise %3.4'ten %0.2'ye geriledikten sonra

yine Mart 2019'daki yerel seçim öncesine hazırlık olarak gündeme getirilen tapu harcı ve KDV indirimi ve faiz kampanyası ile üçüncü çeyrekte %2.3 büyüebilmiştir. 2018 yılında konut satışları 2017'ye göre %2.4 daralırken, faizlerdeki artışın etkisini yansıtır biçimde ipotekli konut satışlarındaki daralma %41.5'e varmıştır. 2018 yılı boyunca ipotekli satışlar bir önceki yılın aynı ayına göre sürekli düşüş gösterirken son çeyrekte düşüş %81'i bulmuştur (Şekil 4). Bu veriler, inşaat ve gayrimenkul sektörlerinin dördüncü çeyrekte küçülme göstereceğine işaret etmektedir.

Şekil 4. Konut Satışlarındaki Aylık Değişim (Bir önceki yılın aynı ayına göre, %)

Sektörel güven endeksleri de Şubat ayından beri (Temmuz hariç) sürekli düşme eğilimindedir. Tüketici Güven Endeksi 2018'in son çeyreğinde ortalama %10.7 düşmüş ve 2018'i 55.4'le kapatmıştır. İstanbul Sanayi Odası Türkiye İmalat Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) 2018'in büyük bir kısmında eşik değer olan 50'nin altında gerçekleşmiş ve aralık ayında 44,2'ye gerileyerek ekonomik faaliyet koşullarının Mart 2009'dan beri gözlenen en zayıf düzeye gerilediğini göstermektedir. İSO'nun raporuna göre üretim ve yeni siparişler yavaşlamaya devam ederken girdi maliyetleri ve satış fiyatlarında rekor artış kaydedilmesi ve istihdamın yavaşlaması öne çıkarılmıştır. TÜİK'in takvim etkilerinden arındırılmış Sanayi Üretim Endeksi de 2018 Ağustos'tan itibaren yıllık olarak düşmeye başlamış ve Aralık ayında düşüş oranı %9.8'e çıkmıştır. Son olarak hükümetin büyük bir keyifle sunduğu dış ticaret verileri son çeyrekte üretim tarafında ciddi bir daralmanın ipuçlarını vermektedir. Son çeyrekte ihracat %7.4, ithalat ise %24.5 düşmüş ve ekonomideki küçülme sayesinde dış ticaret açığının %59 daralmasını sağlamıştır. Sermaye malları ve ara malları ithalatında son çeyrekte bir önceki yıla göre sırasıyla %36.3 ve %16'luk küçülme, üretimin ciddi biçimde

daralacağına işaret etmekteydi. Ekonomide son çeyrekte de sermaye malları ve ara malları ithalatındaki küçülme devam etmiş ve ikisinin ortalaması %25.1 olmuştur. Tüm bunlar ışığında büyüme oranı üçüncü çeyrekte %0.3'e gerileyen imalat sanayi üretiminin dördüncü çeyrekte küçüleceğine kesin gözüyle bakılmaktadır (Tablo 2).

Hükümet Yeni Ekonomik Plan'da büyüme tahminlerini 2018 için %3.8'e 2019 içinse %2.3'e düşürdü²¹. Türkiye ekonomik krizine 2018 sonu itibarıyla %20.3 tüketici enflasyonu, milli gelirin %62'sine ulaşmış brüt dış borç stoku, yıllık 27.6 milyar dolarlık (GSYH'nın 3.87'si) cari açık ve ticari kredilerinin faizi %28'e, tüketici kredilerinin faizi %33'ye dayanmışken, 2 yıllık tahvillerinin faiz oranı %18.5'e ulaşmışken girmektedir. Hanehalkı borcunun kullanılabilir gelire oranı %48, finans dışı şirketlerin Kasım 2018 itibarıyla 203.1 milyar dolar net pozisyon açığı bulunmaktadır. Kamu borcunun milli gelire oranı şimdilik %28 düzeyindedir ve 2018 bütçe açığı 72.6 milyar TL YEP'te ilan edildiği gibi milli gelirin %1.9 düzeyinde kalmıştır. Ancak bütçe açığı cari açıkla birlikte hükümetin tutturabildiği tek hedef olmuştur. İşsizlik oranı Kasım 2018 itibarıyla %12.3'e (3 milyon 981 bin işsiz) genç işsizliği ise henüz ekonomide küçülme yaşanmamasına karşın %23.6'ya ulaşmıştır. İş aramaktan vazgeçenler de dâhil edildiğinde işsiz sayısı 6.2 milyona işsizlik oranı ise 18.94'e çıkmaktadır²².

Mayıs'ta başlayan Ağustos'ta zirvesine ulaşan TL'deki büyük değer kaybı ile ekonomi ciddi bir darbe almıştır. Merkez Bankası'nın Eylül ayında faizleri 6.25 puan artırması ile TL'deki değer kaybı durdurulabilmiş ve yılbaşında 3.7 olan dolar kuru Ağustos'ta 6.9'u gördükten sonra 2018'i %39.5 değer kaybı ile kapatabilmiştir²³. Ancak, kur şokunun ekonomide yarattığı tahribatın tek 'olumlu' sonucu cari açıktaki küçülme olmuştur. Ekonomi 2018 Ağustosundan itibaren fazla vermeye başlamış ve 2017'de 47 milyar dolar olan yıllık cari açık 2018'de %41 oranında daralarak 27.6 milyar dolara gerilemiştir. Hükümet bu gelişmeleri "dengelenme" söylemi ile ihracatın ekonomiye katkısı olarak sunmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere ödemeler dengesi hesaplarına yakından bakıldığında ekonominin küçülmesi nedeniyle ithalatta meydana gelen daralma yüzünden cari açığın düştüğü net olarak görülmektedir. Özellikle yatırım ve aramalı ithalatındaki daralma Şekil 3'ten de görülebileceği gibi 2018'in son ayı itibarıyla %29.8 ile 2009 (%40) ve 2001 (%34) krizleri düzeyine yaklaşmaktadır. Yatırım mallarındaki daralma %34.9 ile 2009 Ocak ayındaki %37.5'lik en yüksek daralma noktasına yaklaşmıştır. Türkiye üretim yapısının yatırım ve ara mallarında ithalata bağımlılığı dikkate alındığında özellikle yatırım malları ithalatındaki yüksek daralmanın cari açığı küçültürken müdahale edilmezse 2019 yılının özellikle ilk iki çeyreğinde ekonominin büyüme ihtimalini bu koşullar altında büyük ölçüde ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz. Ancak

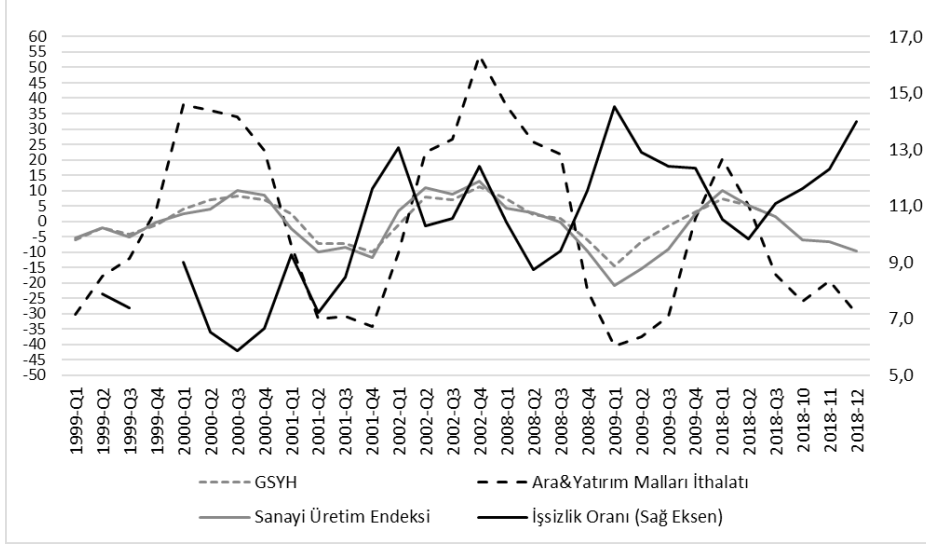
Aralık ayı ödemeler dengesine ilişkin bir başka gözlem hükümetin ihracat eliyle büyüme hedefine gölge düşürür niteliktedir. Ağustos'tan beri 4 ay arka arkaya cari fazla veren ekonomi tüm küçülme işaretlerine rağmen Aralıkta 1.5 milyar dolar düzeyinde açık vermiştir. Ekonomi küçülürken dahi açık verir hale gelmiştir²⁴.

Şekil 5 seçilmiş iktisadi göstergelerin son iki krizde izlediği seyri vermektedir. Çok açık biçimde ekonominin ikinci yarısında 2001 ve 2009 krizlerine benzer biçimde aramalı ve yatırım malları ithalatında, hanehalkı tüketiminde²⁵, sabit sermaye yatırımlarında, sanayi üretiminde ciddi düzeyde daralma yaşanmakta, işsizlik yükselmektedir. 2008'in dördüncü çeyreğinde sanayi üretim endeksi %9.6 düştüğünde GSYH %5.9 küçülmüş, işsizlik iki puan artmıştır. Bu göstergeler 2018'in son çeyreğinde ekonominin en az %4 küçüleceğini ve 2018 büyümesinin %2 civarında kalmasına neden olacağına işaret etmektedir. Yukarda da ifade edildiği gibi IMF bu öncü göstergeleri takip ederek rakam vermese de Türkiye ekonomisinin 2019'da küçüleceğini öngörmektedir. Küçülmenin boyutu ve süresi uygulanacak ekonomi politikalarına ve dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlı olacaktır.

Tablo 2. 2018 GSYİH Sektörel Büyüme Oranları (%)

	1. Çeyrek	2. Çeyrek	3. Çeyrek
GSYİH	7.3	5.2	1.6
Sektörler			
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	5.6	-2.8	1.0
Sanayi	8.1	4.2	0.3
İnşaat	6.7	1.0	-5.3
Hizmetler	10.5	8.9	4.5
Bilgi ve İletişim	5.8	7.2	3.5
Finansal ve Sigortacılık Faaliyetleri	2.3	11.8	7.4
Gayrimenkul faaliyetleri	3.4	0.2	2.3
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	4.5	12.4	10.2
Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları	9.1	6.4	1.1
Devletin nihai tüketim harcamaları	3.5	7.8	7.5
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu (GSSO)	7.9	4.2	-3.8
<i>GSSO - İnşaat</i>	<i>10.6</i>	<i>7.0</i>	<i>-1.8</i>
<i>GSSO -Makine ve Teçhizat</i>	<i>6.3</i>	<i>0.6</i>	<i>-8.5</i>
İhracat	0.7	4.2	13.6
İthalat	15.4	0.2	-16.7

Şekil 5. Seçilmiş Göstergelerin Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim Oranları (Kriz Dönemleri)

Hükümet Eylül 2018'de seçimden sonra 2019-2021 arası ekonomik programını Yeni Ekonomik Plan (YEP)'i açıklamıştır. YEP hükümetin gelmekte olan ekonomik krize nasıl müdahale edeceğinin işaretlerini vermiştir. YEP Boratav (2018a ve 2018b)'de tespit ettiği üzere IMF'nin Nisan ayında Türkiye için açıkladığı raporu takip etmiştir. Ne kamu borcu ne bütçe açığı kaygı duyulmasını gerektirecek düzeyde olmasına rağmen, YEP'te 2019 yılında kamu harcamalarında kesintiye ve bütçe gelirlerinde artışa gidileceği duyurulmuştur. Toplam 75.9 milyar TL'lik (milli gelirin %1.7'si oranında) bir kemer sıkma programıdır önerilen. 59.9 milyar TL'lik kesintinin 30.9 milyar TL'si yatırımlardan, 13.7 TL'si teşviklerden yapılacaktır. Yatırımlardan yapılacak kesinti 2018 yılı için planlanan merkezi yönetim bütçesinin kamu yatırımlarını (88 milyar TL)²⁶ kamu yatırımlarının yaklaşık %30'u düzeyindedir. Diğer önemli kesinti kalemi bekleneceği üzere sosyal güvenlik harcamalarından yapılacaktır. Sosyal güvenlik harcamalarından 10.1 milyar TL'lik kesinti yapılacaktır ancak bu konuda da ayrıntı verilmemiştir. 10.1 milyar TL'lik kesinti, 2017 Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım harcamalarının %6'sı düzeyindedir.

Bu koşullar altında 2018'in ikinci yarısından itibaren inşaattan, gıdaya, ayakkabı ve deri sektörüne şirketler konkordato başvurusunda bulunmaya başlamıştır. Ağustos 2018'de 30510 sayılı yönetmelikle Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Finansal Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Hakkında Yönetmeliği yayınlamış ve özel sektörün finansal kurumlara olan

borçlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin şartları belirlemiştir. Kasım ayında ise yönetmelikte değişiklik yapılarak borçlulara piyasa faizinin altında faiz uygulanmasının ve ilave finansman sağlanmasının önü açılmıştır. Hükümet özel kesim borçlarının yönetilmesinde kamu bankaları başta olmak üzere finansal sistemi kullanmayı tercih etmektedir. Bütçe açığı ve kamu borç stoku kriz öncesi pek çok Euro Bölgesi ülkesinde olduğu gibi kaygı duymayı gerektirmeyecek düzeydedir. Ancak önümüzdeki dönemde, kamu borcu ve bütçe açığını Avrupa ülkelerindeki gibi özel kesimin borçlarının nasıl yönetileceği belirleyecektir.

Hükümet YEP'deki vaatlerini 2019 Mart ayındaki yerel seçimlerin sonuna ertelemiş ve 2018 Haziran'ından önce olduğu gibi ekonomideki sıkıntıları seçim sonrasına ertelemeye yönelik palyatif adımlar atmıştır. Kredi Garanti Fonu 2017 yılı için etkin biçimde kullanılmış ve şirketlerin borçlarını döndürmelerine olanak sağlayarak özellikle kamu bankaları aracılığıyla yaratılan kredi genişlemesi ile %7.4'lük büyümeye büyük katkıda bulunmuştu²⁷. Hükümet Ağustos'taki kur şokunun ardından yılsonu enflasyonunun düşük çıkması için yapılan vergi indirimlerinden bankaların faizleri düşürmesini sağlamaya kadar bir dizi önlemlerle 2018'i kapatmıştır. Palyatif adımlar hükümetin ekonomik krize bugüne kadar uyguladığı ekonomik program çizgisinde yanıt verme niyetinde olduğunu da göstermektedir. Bir taraftan İşsizlik Sigortası Fonu kaynakları aracılığıyla işverenlere istihdam teşvikine, KGF ile özel kesimin borçlarını döndürmesine ve yeniden yapılandırılmasına olanak sağlanmakta iken diğer taraftan tüketim talebini borçlanma ile güçlendirme çabasına devam edilmiştir. Kredi kartlarına yapılan taksit sayısının artırılması, tüketici kredilerinde vadenin uzatılması, konut kredisi faizlerinin düşürülmesi, beyaz eşyada ÖTV indirimi gibi tüketimi yine finansal sistem aracılığıyla, borçlanmayla artırmakta ısrar eden politikalar uygulamaktadır. Ancak bu politikalar işe de yaramaktadır²⁸. Yukarıda değinildiği üzere tüketici güveni ve talebi 2018'in ikinci yarısından beri sürekli düşmektedir. Satın alma gücü artan enflasyon nedeniyle düşmüş, hâlihazırda borçlu, tüketim eğilimi yüksek alt ve orta sınıfa ait geniş bir kesim Avrupa'da olduğu gibi tüketim talebini artırması beklenen para politikalarına yanıt verememektedir. Bu palyatif önlemlere ek olarak ekonomideki küçülme nedeniyle döviz talebi azaldığı için kurda ve kredi faizlerinde Ağustos'taki şokun ardından aşağı doğru bir trend belirlemiştir. Dikkat çekilmesi gereken bir husus kredi faizlerindeki düşmenin tüketici kredilerine yönelik talepte artışa neden olmamasıdır. Artan işsizlik, var olan borç yükü, enflasyon nedeniyle satın alma gücündeki düşme bir arada ele alındığında henüz ekonomik sorunlar yeni başlamışken dahi borçlanma ile hanehalkı talebinin harekete geçirilmemesinin zorluğu açıklık kazanmıştır.

Yerel seçimler sonrasında 1 Nisan 2019'dan itibaren ise hükümetin YEP'teki perspektife geri döneceği ve kemer sıkma programına başlayacağı tahmin

edilmektedir. Ekonomi küçülmeye başladığında uygulanacak ekonomi politikaları küçülmenin süresi ve büyüklüğünü ve maliyetin kimlere nasıl bölüştürüleceğini belirleyecektir.

Daha önce belirtildiği üzere kamu harcama çarpanlarının ekonominin daralma dönemlerinde 1'in üzerinde, bazı çalışmalarda 2'ye varabileceği bulunmuştur²⁹. Milli gelirin %1.7'si düzeyindeki bir kamu harcama daralmasının milli gelir üzerinde en az bu düzeyde bir daralma yaratacağını beklemek gerekir. Asgari ücret 2018 yılında %14 oranında artırılmış ancak 2018 enflasyonu %20 olmuş, 2019 asgari ücret artışı %26 olarak belirlenmiştir. Gıda ve alkolsüz içeceklerde enflasyon %25.11 düzeyindedir. Zorunlu malları da içerecek şekilde tüketim talebinde görülen daralma özellikle alt gelir gruplarının satın alma gücündeki düşmeden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Türkiye'de hanehalkları borçlanması faizlerdeki artış nedeniyle biraz gerilemiş olsa da hanehalkı borcunun hanehalkı kullanılabilir gelirine oranı %45-50 arasındadır (2017'de %50 idi). Enflasyon koşulları altında ücretlilerin satın alma gücündeki düşmenin devam edeceği anlaşılmaktadır. Ortodoks kriz programları cari açığın ve işsizliğin düşürülmesinde ücretlerdeki reel değer kaybının etkili olacağını ileri sürer. Yukarıda iktisat yazınından aktarıldığı gibi borçlu hanelerin tüketim talebi ekonominin resesyona girdiği dönemlerde ciddi anlamda düşmektedir. Avrupa ve Amerika'da sıfır sınırındaki nominal faizlere karşın uzun süre tüketim talebi kendini toparlayamamıştır. Türkiye resesyona, hâlihazırda borçlu olan, tüketim eğilimi yüksek kesimlerin satın alma gücünü düşürerek, işsizliğin artma eğiliminde olduğu, faizlerin yüksek olduğu bir aşamada girmektedir. Kamunun kemer sıkma programı ve firmaların mevcut durumları birlikte düşünüldüğünde tüketici beklenti anketlerinin şimdiden gösterdiği üzere 2019 yılında iç talebin ciddi anlamda gerileyeceği açıktır.

YEP'te açıkça ifade edildiği üzere Erdoğan yönetiminin tek beklentisi ulusal paradaki değer kaybı nedeniyle net ihracat üzerinde iç talepte meydana gelecek daralmanın telafi edilmesidir. Ancak, petrol fiyatlarının artış eğiliminde olduğu, en büyük ticaret partnerimiz Avrupa Birliği'nin kısmen toparlanma işaretleri gösterse de belirsizliklerin baskın olduğu bir uluslararası ekonomik dönemde ihracata ne kadar bel bağlanabileceği belli değildir. IMF 2018 Ekim ayı *World Economic Outlook*'da 2008 krizinin etkilerinin hala sürdüğünü ve kırılmalıkların, özellikle az gelişmiş ülkeler cephesinde sürdüğünü belirtmiş ve Türkiye'nin 2019 büyümesini %0.04 olarak tahmin etmişti. IMF Ocak 2019'da yaptığı gözden geçirme ile hem gelişmiş hem de gelişen ülkelere ilişkin 2019 büyüme tahminlerini 0.02 puan aşağı çekerek sırasıyla %3.5 ve %4.5 yaptı. Gelişen ülkelere ilişkin revizyonuna gerekçe olarak ise Türkiye için beklenenin üzerinde büyük daralma beklentisini göstermiştir.

Euro Bölgesi ülkelerinin kısaca aktarılmaya çalışılan deneyimi göstermiştir ki sadece dış talebe bağlı olarak kurulan kriz yönetimi politikaları, yüksek borçluluk ve dış talebe yönelik belirsizlikler nedeniyle uzun daralma ve krizle sonuçlanabilir. Türkiye 2001 krizini dört çeyreklik küçülmeye atlatmış, yüksek kamu borcunu ve bütçe açığını özelleştirme gelirleri ve kemer sıkma politikalarının yardımıyla büyüme üzerinde kısa dönemli negatif etkiyle atlatabilmiştir. Ancak, 2001 yılı merkez ülkelerin 2008 krizine neden olan genişleme dönemine denk gelmiştir. Ek olarak IMF³⁰'ye göre özel kesim borcunun milli gelire oranı 2002'de %22 iken 2016 sonunda %84.5'e çıkmıştır. Önümüzdeki krizin çok daha uzun ve çok daha derin yaşanacağı anlaşılmaktadır.

2016 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA)'na göre hanehalklarının %66'sı borçludur. Bankacılar Birliği'nin verilerine göre 2018 Haziran ayı itibarıyla bankalardan tüketici kredisi kullanan bireylerin %43'ü ve kullanılan meblağın %32'si aylık 2000 ve daha az gelire sahiptir. Yine 2016 GYKA üzerinden yaptığımız hesaplamalara göre aylık 2000 ve daha az gelire sahip haneler en yoksul yüzde 15'in arasındadır ve bu dilimdeki borçlu hanelerin %70'i borcu ödemekte zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. En yoksul %5'lik dilimde yer alan borçluların %84'ü borcunu ödemekte zorluk çekmektedir.

Hem planlanan kemer sıkma politikalarının hem de hükümetin genel sınıfsal tercihlerinin bölüşüm sonuçlarının ağır olacağını bunun da krizin derinleşmesine ve uzamasına katkı sunacağını tahmin edebiliriz. Hükümet YEP'te belirttiği 2019 yılı için 16 milyar TL'lik gelir artırma hedefini "vergiyi tabana yayma" ile yapacağını ilan etmiştir. Ancak Türkiye'de hali hazırda vergi tabandan toplanmaktadır. Tablo 3'ün de gösterdiği üzere ücretler üzerinden toplanan gelir vergisi ve dolaylı vergilerin toplamının vergi gelirleri içerisindeki payı 2000'de %64.7 iken AKP döneminde %74'e çıkmıştır. Kurumlar, mülkiyet, serbest, faiz ve kira gelirlerinden alınan vergilerin toplamının oranı %30.7'den %20'ye gerilemiştir. AKP sınıfsal bir tercihle ücretlilerden ve tüketim eğilimi yüksek geniş halk yığınlarından vergi toplamayı tercih etmiştir. 16 milyar TL'lik artışı tabana yaymak mevcut dolaylı vergilere ek vergiler getirerek ya da İspanya'nın yaptığı gibi KDV oranını artırarak mümkün olabilecektir. 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketleri'nden yaptığımız hesaplamalara göre en yoksul %10'luk nüfusun toplam vergi yükü %21.6 iken, dolaylı vergi yükü %18.38'dir. En zengin dolaylı vergi yükü ise sadece %11'dir. Dolaylı vergiler Gini katsayısını iki puan artırarak gelir dağılımını bozmaktadır³¹.

Tablo 3. Toplam Vergi Gelirlerinin Faktör Gelirleri Arasında Dağılım

	2000	2015	2017
Gelir Vergisi	100	100	100
Ücret	33.51	59.62	60.06
Serbest	34.84	13.19	12.24
Finansal gelirler	27.25	18.05	18.58
Kira	3.81	5.92	5.33
Tarım	0.57	1.67	1.50
Toplam Vergi Gelirleri	100	100	100
Ücret +Dolaylı Vergiler	64.71	74.51	74.05
Ücret +Dolaylı Vergiler+Tarım	64.88	74.89	74.39
Serbest+Faiz+Kira+Kurumlar+Mülkiyet	30.70	22.47	19.95
Diğer	4.41	6.35	5.66

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporları ve Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden hazırlanmıştır.

Not: Kira, finansal gelirler ve tarımdan alınan gelir vergisinin sadece stopajla toplandığı varsayıp bu gelir türleri için muhtasar beyannamedeki rakamlar kullanılmıştır.

Serbest kazanç gelirlerinde ise beyana dayalı gelir vergisinin tamamının serbest kazançlar üzerinden toplandığı varsayımı yapılmış ve bu rakama beyannamedeki serbest kazançlardan toplanan vergiler eklenerek ulaşılmıştır.

Son olarak Kasım 2018 itibariyle işsizlik sigortası ödeneği alanların toplam işsizlere oranı %13.6'dır. 2018 yılı boyunca 4.8 milyar TL işsizlik ödeneği ödemesi yapılmıştır. Bu rakam İşsizlik Sigortası toplam varlıklarının %3.5'u düzeyindedir³². Buna karşılık hükümet 2008 krizinden beri istihdamı destekleme adına İşsizlik Sigortası Fonu'ndan işverenlere destek olmaktadır. İşverenler Fon'a 2018 yılında 9.25 milyar lira prim ödeyip 10.71 milyar TL destek almıştır³³. Hükümet, para politikası ve borçlanma aracılığıyla krizi idare etmeye çalışmakta; aynı zamanda özel sektörü vergi borcu yeniden yapılandırmaları, imar affı, düşük faizli kredi ve borç yeniden yapılandırması, İşsizlik Sigortası Fonu kaynaklarının kullanılması gibi yöntemlerle desteklemektedir. Tablo 3'ün gösterdiği üzere AKP özel kesimden vergi almama eğilimi içindedir. Vergi gelirlerinin büyük bir kısmı cebinden çıkan hanehalkları ise daha çok borçlanmalarını özendirecek çözümler dışında hükümetten ilgi görmemektedir.

Sonuç

Bu yazıda krizin nedeninin bölüşümde meydana gelen bozulmalar olduğu tespitine dayanarak krize verilen tepkilerin de bölüşüm merkezli ele alınması ve değerlendirilmesi gerektiğini savunuyorum. Her ekonomik politika gibi kemer sıkma politikaları da çok şiddetli bölüşüm sonuçları meydana getiriyor. Kemer sıkma politikalarını sadece borcu düşürmeye yönelik bir çaba olarak anlatmak onun bölüşüm sonuçlarını ve bölüşüm sonuçlarının neden olduğu diğer sorunları göz ardı ediyor. Ücret ya da emeklilik maaşları, işsizlik ödemelerinin dondurulması örneklerinde olduğu gibi doğrudan bireylerin gelirlerini etkilemese dahi kamu harcama ve hizmetlerinden en çok yararlananlar alt ve orta gelirli olduğu için kamu harcamalarındaki düşüşten en çok onlar zarar görüyor. Ancak sorun

sadece bölüşümdeki bozulma değil. Kemer sıkma politikaları kriz nedeniyle ekonomik gücü zayıflamış, ekonomiye güveni sarsılmış tüketici ve üreticileri daha da dermansız bırakmakta, geleceğe ilişkin ekonomik beklentileri daha da bozmaktadır. İşsiz kalan ya da satın alma gücü düşen çalışanlar/tüketiciler güçlü bir tüketim talebi oluşturamazken, ülkeye yönelik güçlü bir dış talep yoksa üretim kımıldayamamakta ve ekonomide krizden çıkış süresi uzamaktadır. Blyth (2013)'in 2008 krizi üzerinden Avrupa ülkeleri için gösterdiği üzere krizden çıkış süresini uzatan ve çok ciddi bir ekonomik ve toplumsal maliyet yaratan kemer sıkma politikalarında ısrar edilmesinin nedeni ekonomik politikaların bölüşüm sonuçlarından kaynaklanmıştır. Hükümetler kısa bir bocalamanın ardından sendikal güçleri zayıflatılmış çalışanlar aleyhine başta finansal sermaye olmak üzere sermaye sınıfı lehine kriz yönetme politikalarını seçmişler, iktisat bilimi de bunun için gerekli 'bilimsel meşruiyeti' sağlamaya yönelik yayınlar yapmıştır. AKP yönetimi, siyasal bekası için seçime kadar sorunları ertelemeye yönelik palyatif önlemlerle yetinmekte, ancak YEP'te gösterildiği üzere uluslararası finansal aktörlere ve sermaye kesimlerine krizin maliyetini çalışanlara ve alt gelir gruplarına yükleyecek, var olan eşitsizlikleri daha da artıracak kemer sıkma politikaları sözünü vermektedir. AKP rejimi Türkiye'yi krize taşıyan borçlanmaya dayalı büyüme modelinde ısrar ederek, Türkiye'yi 2001'e kıyasla çok daha derin, çok daha uzun bir krize hızla sürüklemektedir.

Sonnotlar

¹ Borçlanma ve sosyal yardımların politik rızanın üretilmesinde nasıl kullanıldığını tartışan çalışmalar için bkz. (Akçay, 2018; Yılmaz, 2018: 61-137)

² Avrupa Komisyonu'nun "Şimdi harekete geçme zamanı" başlıklı politika belgesi, Avrupalı hükümet ve kurumların gerçek sınavının zorlu koşullarla yüz yüze gelinmesiyle ortaya çıktığını belirterek başlıyordu. Büyüme ve işsizlikleri ana temalı metnin hiçbir yerinde harcama kısıntılarının lafı edilmezken, hükümetlere bir dizi ekonomiyi canlandırma paketleri sunuluyordu. Metnin giriş cümlesi şöyle diyordu: "Böylesi zamanlarda (hükümetlerin) hayalgüçlerini kullanmaları; kararlılıklarını göstermeleri; ve esneklik sergilemeleri gerekir. Avrupa genelinde aileler ve toplumların ihtiyaçlarıyla uyumlu olduklarını, büyüme ve istihdamda yaşanan ani darboğaza karşı doğru tepkinin verilmesi görevini yerine getirerek göstermek durumundadırlar." (Avrupa Komisyonu, 2008). Benzer şekilde IMF 2008'de ülkelere dünya ekonomisinin hızla kötüleşen koşullarında yeni ekonomiyi canlandırma paketleri hazırlamaları için çağrı yapıyordu (IMF, 2008).

³ İrlanda ve İzlanda'da milli gelirlerinin %40'ını aşan düzeyde banka kurtarma paketleri kullanıldı ve bunun sonucunda 2008 sonrasında bu iki ülkede kamu borcu GSYİH oranı

70 puan arttı. Bu büyüklüğün nedeni finansal sektörün ekonomilerin milli gelirine kıyasla aşırı büyümesi idi. Avrupa’da ülkelerin milli gelirlerini katlayan finansal sistemi kurtarmak amacıyla piyasalara likidite sunulması, borçlara garanti verilmesi, sermaye enjeksiyonları ve değeri düşmüş varlıkların satın alınması gibi önlemlere başvuruldu (Millaruelo ve Del-Rio, 2017). Finansal sektöre aktarılan kamu kaynaklarının ülke ülke dökümü ve kamu bütçesine getirdiği yük için de bkz. Millaruelo ve Del-Rio (2017:5).

⁴ İstikrar ve Büyüme Anlaşması Maastricht kriterlerini hatırlatır. Buna göre, kamu borcu milli gelirin %60’ını bütçe açığı da %3’ünü geçmemelidir.

⁵ Maliye politikalarının ekonomik aktörlerin tüketim ve üretim kararlarını vermelerinde etkili olmayacağı iki teoremin yardımıyla öne sürülmüştür. Ricardocu Denklik ve Ömür Boyu ya da Sürekli Gelir Hipotezi. Ricardocu Denklik Hipotezine göre, devlet bütçe açığı verip (vergileri azaltarak ya da kamu harcamalarını artırarak) ekonomik aktörlerin satın alma gücünü artırarak tüketim ve yatırımı artırmaya çalıştığında rasyonel bireyler gelecekte devletin bütçe açığını kapatmak için vergileri artıracığını bilirler ve bu nedenle cari dönemde elde ettikleri cari geliri harcamak yerine tasarruf ederler. Böylece verilen bütçe açığı ekonomik aktivite üzerinde hiçbir etki yaratmamış sadece cari dönemde kamu açık verirken özel tasarruf miktarı artmıştır. Bu teorem bireylerin cari tüketim düzeylerini cari gelirleri yerine ömür boyunca elde etmeyi bekledikleri ortalama gelir düzeyinin belirlediğini iddia eden ömür boyu gelir hipoteziyle birlikte maliye politikasının etkisizliği için kullanılmıştır. Anaakım iktisadın 1980 sonrası ekonomi politikalarına ilişkin tüm argümanları tüketimin cari gelir düzeyine bağlı olduğunu savunan Keynesyen tüketim teorisini reddetmeye dayandırılmıştı. İyi işleyen bir finansal sistemin ve gelecek gelirlerini doğru tahmin eden rasyonel bireylerin varlığında tüketim kararları cari gelir düzeylerine değil uzun dönemli ortalama gelir düzeylerine bağlı olacaktır. Bireyler bugünkü gelirlerinde bir düşme ya da yükselme olsa dahi tüketim kararlarını bu geçici dalgalanmalara göre değil gelecekte elde edecekleri gelirlere dayanarak hesapladıkları ortalama gelirlerine göre belirleyeceklerdi. Böylece bireylerin ortalama gelirlerine uygun bir ortalama tüketim düzeyleri ortaya çıkacak, cari dönemde gelirden bir düşme (artış) meydana geldiğinde finansal sistemden borçlanarak (tasarruf yaparak) ortalama tüketim düzeylerini aynen sürdürecektlerdi. Ancak, 2008 krizinden sonra merkez bankaları hem finansal sisteme aktardıkları paralar hem de sıfırda tuttıkları nominal faiz oranlarıyla üzerlerine düşeni yapmalarına rağmen ne tüketim ne de üretim 2014’e kadar harekete geçebildi. Anaakım iktisadın maliye politikasına bakışına ilişkin bir çalışma için bkz. (Tcherneva, 2008)

⁶ 2010 çalışmasına göre, kamu borcunun milli gelire oranı %30’un altında kalanlarda ortalama büyüme oranı %3.7 iken, kamu borcu milli gelir oranı %90’ın üzerine çıktığında ülkelerin ortalama büyüme oranı %1.7’de kalıyor. Borç milli gelir oranı %30-90 arasında ise ortalama büyüme %3 civarında oluyor.

⁷ Bkz. Islam ve Chowdury (2010 ve 2012) ve Blyth (2013: 63).

⁸ Amherst Üniversitesi'nden iki doktora öğrencisi Reinhart ve Rogoff'un yazılarını incelediklerinde bazı ülkelerin belli yıllardaki borç verilerinin kullanılmadığını, ülke ağırlıklarının keyfi biçimde belirlendiğini tespit ederek yazarların bulduğu sonuçlar üzerinden 21. Yüzyılın belki de en büyük popüler akademik tartışmalarından birini başlatmışlardır. Tartışmanın seyri ve tarafların yanıtları için bkz. (Cassidy, 2013).

⁹ Daralma dönemlerinde uygulanan daraltıcı maliye politikalarının büyüme üzerindeki olumsuz etkisini ve bu iki çalışmayı yanıtlayan çalışmalardan bazıları için bkz. Blanchard ve Leigh (2013), Gravelle ve Hungerfors (2013), IMF (2010), Jorda ve Taylor (2016), Canzoneri vd (2012), Leigh ve Pescatori (2011) ve Pröbsting ve Tesar, (2017).

¹⁰ 2016 itibarıyla İspanya ve Portekiz'in GSYİH seviyesi kriz öncesi seviyesini hala yakalamamışken, Yunanistan'da GSYİH kriz öncesi seviyenin %30 altında bulunuyor (ILO, 2016).

¹¹ Hanehalkı borcunun kullanılabilir gelire oranı 2007'de %151 düzeyine kadar çıkmıştı.

¹² OECD verileri. (<https://data.oecd.org/>)

¹³ (OECD Tax Statistics)

¹⁴ Firma borçlarının GDP'ye oranı 2012'de %167.8 iken, 2016'da 145.3'e geriledi (IMF, 2017).

¹⁵ IMF verileri. (<https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/OEMDC/>)

¹⁶ Euro'nun değerindeki düşme, İspanya'da reel ücretlerin düşmesi ve tüketim talebindeki düşme ile ithalatın düşmesi net ihracatın milli gelire katkısını artıran unsurlar.

¹⁷ Irving Fisher'in 1933'te ortaya attığı *borç deflasyon hipotezi ekonomide yavaşlamanın borcun reel yükünü artıracığı ve toplam talebi düşüreceğini ortaya koyuyordu. 2008 finansal krizi sonrasında yapılan çalışmalar yüksek hanehalkı borcunun düşük milli gelir ve yüksek işsizlikle sonuçlandığını gösteriyor. Kredi arzındaki artış hanelerin tüketimlerini firmaların yatırımlarından daha çok artırdığı için dünya genelinde son 40 yılda iş çevrimlerini daha çok hanehalkı borcu belirler hale gelmiş durumda. Bu nedenle aynı zamanda hanehalkı borcunun arttığı dönemler tüketim malları ithalatının ve tüketimin milli gelir içerisindeki payının arttığı ancak yatırımların milli gelir oranının değişmediği yıllar olarak ortaya çıkıyor (Aldarwish v.d., 2018; Mian, Sufi, ve Verner, 2017). Türkiye'deki seyir de bunu doğruluyor. Yüksek hanehalkı borcu dönemlerinden sonra büyümenin düşmesine ve işsizliğin artmasına neden olan faktörler şöyle*

sıralanıyor: ekonomiye negatif bir şok geldiğinde borç hanelerin tüketimlerini azaltıyor. İkincisi, hanehalkı borcu gelecekteki bankacılık krizi ihtimalini artırarak finansal aracılık hizmetlerini baltalıyor. Üçüncüsü, batma riski hanehalkı borcundaki patlama nedeniyle yatırımcıların aşırı iyimser beklentileriyle ihmal ediliyor. Esnek döviz kuru sistemi, yüksek finansal gelişmişlik ve finansal içerilme hanehalkı borcunun büyüme üzerindeki etkilerini daraltıcı etkide bulunuyor. (Mian, Sufi, ve Verner, 2017; Mian ve Sufi, 2018)

¹⁸ OECD verileri.

¹⁹ İmalat sanayinde işçi başına reel hasıla serisi, sabit fiyatlarla imalat sanayi katma değeri istihdam edilen kişi sayısına bölünmek suretiyle tarafımızdan hesaplanmıştır. İmalat sanayi hasıla serisi TÜİK'in iktisadi faaliyet kolları itibariyle sabit fiyatlarla GSYH ve GSMH serilerinden (1985-97 dönemi 1987 bazlı GSMH, 1998-2013 dönemi ise 1998 bazlı GSYH serisinden); imalat sanayi istihdam serisi ise yine TÜİK verilerinden oluşturulmuştur. Hanehalkı borcunun kullanılabilir gelire oranı Merkez Bankası Finansal İstikrar 2018 Kasım Raporu ve TCMB verilerinden derlenen hanehalkı toplam borcunun Gelir ve Yaşam Standartları verisi tarafından sunulan hane kullanılabilir gelirine bölünmesi ile bulunmuştur.

²⁰ Ocak 2019 tarihli IMF DEG'ne şuradan ulaşılabilir. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/07/02/world-economic-outlook-update-july-2018>

²¹ Ancak OECD 2019 Türkiye büyüme tahminini %0.5'e çekerken, 2019 için küçülme tahmini yapan analistler mevcuttur.

²² 2018 Ekim ayı itibariyle işsizlik rakamlarına ilişkin ayrıntılı bir analiz için DİSK'in İşsizlik ve İstihdam Raporu'na bakz. <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2019/01/DISK-AR-Ocak-2019-istihdam-issizlik-raporu.pdf> (Erişim: Şubat 2019)

²³ TL'deki değer kaybının durması ve TL'nin değer kazanmasında iki faktör açık biçimde etkili olmuştur. Birincisi Eylül ayında TCMB'nin politika faizini 6.25 puan artırmasıdır. İkincisi ise ekonomideki küçülme nedeniyle döviz talebindeki düşmedir. Ancak Türkiye'nin dış borcu ve cari açığı hala kur üzerinde risk yaratmaya devam etmektedir. Dikkat çekici bir husus daha dolar kurunun 6 civarından 5.20'lere inmesine yardım etmiş gözükmektedir. TCMB Ödemeler Dengesi istatistiklerine göre 27. 6 milyar dolarlık cari açığın %76.6'sı (21.2 milyar dolar) kayıtdışı para girişi ile (Net Hata Noksan kalemi) finanse edilmiş görünmektedir. Kayıtdışı giriş daha önce görülmemiş düzeydedir ve bu düzeyde sürdürülmesi olanaklı olamayacağı varsayımıyla TL'deki değer kazancının tersine dönebileceğine işaret etmektedir. 2018 yılında yabancı para cinsinden mevduattaki %38 artış da hanehalklarının değer kaybı durdurulmuş olsa da TL'ye güvenlerinin geri gelmediğini gösteriyor.

²⁴ Dış ticarete ilişkin diğer bir bulgu dışarıya değer transferi gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. 2018 Ağustos ayından itibaren ihracat miktar endeksi aylık olarak bir önceki yılın aynı ayına göre artarken ihracat değer endeksi düşmektedir. Bkz. TÜİK Dış Ticaret Endeksleri.

²⁵ TÜİK'in Perakende Satış Endeksi 2018'in son ayında %9.2 azalmıştır. Aynı ayda gıda, içecek ve tütün satışları %2,7, gıda dışı satışlar (otomotiv yakıtı hariç) %12,6, otomotiv yakıtı satışları %9,5 azalmıştır. Bu veri, milli gelir istatistiklerinde ikinci ve üçüncü çeyrekte dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim mallarında düşüş görülmüşken, son çeyrekte gıda gibi zorunlu malların talebinde de düşüş görüleceğine işaret etmektedir. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30785>

²⁶ 28 Ekim 2017 Tarihli ve 30224 Sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı eki. (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180115M1-1.pdf>)

²⁷ BDDK'nın 2018 Haziran tarihli raporu 10 Mart 2017 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile KGF'ye Hazine Müsteşarlığı tarafından sağlanan kaynak 2 milyar TL'den 25 milyar TL'ye, kefalet hacmi 20 milyar TL'den 250 milyar TL'ye, KOBİ başına kefalet 3 milyon TL'den 12 milyon TL'ye yükseltilmiş, *kefalet oranları artırılmıştır*, KGF tarafından alınan komisyon oranları da düşürülmüştür. Hükümet 1 Ocak 2018 Bakanlar Kurulu kararı ile 2018 yılı için 55 milyar TL ilave kefalet oluşturulmuştur. 11 Ekim 2018 Tarihli ve 30562 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile ise KGF garantili işletme kredilerinin birden fazla kez yeniden yapılandırılabilmesinin önü açılmıştır. Aralık 2017 itibarıyla KGF kapsamında kullanılan kredilerin %73'ü KOBİ'lere giderken, bu oran Mart 2018 döneminde %69'a gerilemiştir. 2017 yılı için Hazine'den aktarılan 250 milyar TL'lik limit hızlı biçimde Nisan itibarıyla doldurulmuştur. BDDK KGF değerlendirme raporunda "KGF kredisi kullanan müşterilerin Mart 2018 itibarıyla %86,5'inin ilave kredi kullanılmak suretiyle KGF imkânından yararlandırılan bankaların mevcut müşterileridir" denilmektedir. Bu ifade KGF'nin daha çok şirketlerin mevcut borçlarını döndürmek için kullanıldığını göstermektedir. Bkz. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_28.pdf

²⁸ Bunlara ek olarak hükümet kredi kartı ve tüketici kredisi borcu olanların borçlarını daha düşük faizle yeniden yapılandırmalarını sağlayacak kredi sağlamak üzere Vakıfbank'ı gmvlendirmiştir. "Kredi kartı ödeme kolaylığı kampanyası" adı verilen kampanya 30 Nisan 2019 tarihine kadar sürecek. Bu kampanyanın tüketim talebi üzerinde nasıl bir etkisi olacağını göreceğiz. Bkz. <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2188600-vakifbank-yapilandirma-paketini-acikladi>.

²⁹ Türkiye için son dönemde iki çalışma harcama çarpanlarını hesaplamıştır. Bkz (Çebi, 2017; Şen ve Kaya, 2017)

³⁰ IMF Borç Veri Tabanı (https://www.imf.org/external/datamapper/PVD_LS@GDD/SWE)

³¹ Türkiye’de vergilerin gelir dağılımı etkileri ve 2015 yılı için yaptığımız hesaplamalarda kullandığımız simülasyon modelinin ayrıntıları için bkz. Albayrak, Bahçe, Pınar (2016).

³² İşsizlik Sigortası Fonu’na ilişkin bilgiler İŞKUR’un Fon Bülteni’nden derlenmiştir. Bkz. https://media.iskur.gov.tr/23211/01_ocak.pdf

³³ Bu rakamlar için Dr. Nail Dertli’ye teşekkür ederim.

Kaynakça

Akçay Ü (2018). Neoliberal Populism in Turkey and Its Crisis, *IPE Berlin Working Paper*, No.100

Al-Darwish A Hafeman M Impavido G Kemp M and O’Malley P (2014). Possible Unintended Consequences of Basel III and Solvency II. *British Actuarial Journal*, 19(2), 273-325.

Albayrak Ö, Bahçe S ve Pınar A (2016). Türkiye’de Daha Eşitlikçi Vergi Politikaları İçin Mikrosimülasyon Analizi: 2003-2013. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(1).

Alesina A (2010). Fiscal Adjustments: Lessons from Recent History. İçinde: *ECOFIN meeting, Madrid, April, 15*, 1909-940.

Alesina A ve Ardagna S (2010). Large Changes in Fiscal Policy: Taxes versus Spending. *Tax Policy and the Economy*, 24(1), 35-68.

Alesina A Favero C ve Giavazzi F (2015). The Output Effect of Fiscal Consolidation Plans. *Journal of International Economics*, 96, 19–42.

Baker D (2010). *The Myth of Expansionary Fiscal Austerity*, Center for Economic and Policy Research, Washington, <http://cepr.net/documents/publications/austerity-myth-2010-10.pdf>

Bielsa J ve Duarte R (2010). Size and Linkages of the Spanish Construction Industry: Key Sector or Deformation of the Economy? *Cambridge Journal of Economics*, 35(2), 317-334.

Blanchard O J ve Leigh D (2013). Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers. *American Economic Review*, 103(3), 117-20.

Boratav K (2018). IMF Programı, McKinsey Denetimi. <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/imf-programi-mckinsey-denetimi-248663>. Son erişim tarihi: 5.10.2018

Bosca J E, Domenech R, Ferri, J Mendez-Marcano R ve Rubio-Ramirez F (2018). *Financial and Fiscal Shocks in the Great Recession and Recovery of the Spanish Economy* (No. 18/08). BBVA Bank, Economic Research Department.

Burdekin R ve Hu X (2017). Deflationary Pressures Today: The Chinese, Japanese and Spanish Cases Compared. *Robert Day School of Economics and Finance, Students*.

Çebi C (2017). The Government Spending Multiplier in Turkey. *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(5), 1184-1198.

European Commission (2008). *A European Economic Recovery Plan, Communication from the Commission to the European Council*, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication13504_en.pdf. Son erişim tarihi: 20.10.2018).

Canzoneri M, Collard F, Dellas H ve Diba B (2012). Fiscal Multipliers in Recessions, *Department of Economics Discussion Papers, Universität Bern, No. 12-04*

Carballo-Cruz F (2011). Causes and Consequences of the Spanish Economic Crisis: Why the Recovery is Taken So Long?. *Panoeconomicus*, 58(3), 309-328.

Cassidy J (2013). The Reinhart and Rogoff Controversy: A Summing Up. *New Yorker*, April 26 2013, <https://voxeu.org/debates/commentaries/there-optimal-debt-gdp-ratio>. Son erişim tarihi: 29.10.2018.

Gravelle J G ve T L Hungerford (2013), Can Contractionary Fiscal Policy be Expansionary? Congressional Research Service, <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/R41849.pdf>

Hein E, Dühaupt P, Alfageme A ve Kulesza M (2017). Financialisation and Distribution in Three Main Eurozone Countries from a Kaleckian Perspective: France, Germany and Spain Compared—Before and After the Crisis, Working Papers Series Dipartimento di Scienze Sociali ed Economiche, No. 8/17. http://www.diss.uniroma1.it/sites/default/files/allegati/DiSSE_Heinetal_wp8_2017.pdf.

House C L, Proebsting C ve Tesar L L (2017). Austerity in the Aftermath of the Great Recession (No. w23147). *National Bureau of Economic Research*.

International Monetary Fund (IMF) (2010). Will It Hurt? Macroeconomic Effects of Fiscal Consolidation. İçinde: *World Economic Outlook* (Washington: International Monetary Fund, 2010).

IMF (2008) *World Economic Outlook, Update: Rapidly Weakening Prospects Call for New Policy Stimulus*, 6 Kasım, Washington DC.

IMF Country Report (Ekim 2017). Spain, <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/10/06/Spain-2017-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-Executive-45319>

Albayrak Ö (2019). Avrupa Birliği Deneyiminin Işığında Kemer Sıkma Politikaları ve Türkiye'nin Krizi. *Mülkiye Dergisi*, 43 (1), 305-333.

IMF (2018, Ekim), "The Global Recovery 10 Years after the 2008 Financial Meltdown", World Economic Outlook, Bölüm 2.

International Labour Organisation (ILO) (2016). Global Wage Report 2016/17: Wage Inequality in the Workplace. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_537846.pdf

Iyanatul I ve Chowdhury A (2010). The Fallacy of Austerity-Based Fiscal Consolidation, <https://voxeu.org/debates/commentaries/fallacy-austerity-based-fiscal-consolidation>

Iyanatul I ve Chowdhury A (2012). Revisiting the Evidence on Expansionary Fiscal Austerity: Alesina's Hour?, <https://voxeu.org/debates/commentaries/revisiting-evidence-expansionary-fiscal-austerity-alesina-s-hour>. Son erişim tarihi: 25.09.2018.

Jordà Ò ve Taylor A M (2016). The Time for Austerity: Estimating the Average Treatment Effect of Fiscal Policy. *The Economic Journal*, 126(590), 219-255.

Kuruç B (2006). *Ortodoksluktan Çıkış İçin Bir Kitap: Genel Teori* ", Genel Teoriden 70 Yıl Sonra Uluslararası Sempozyumu, 1-2 Aralık 2006, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara. Mülkiye Dergisi, Sayı: 256, 17-29

Lapavitsas C, Kaltenbrunner A, Lindo D, Michell J, Paineira J, P Pires E ve Teles N (2010). Eurozone Crisis: Beggar Thyself and Thy Neighbour. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(4), 321-373.

Lysandrou P (2013). Debt Intolerance and the 90 per cent Debt Threshold: Two Impossibility Theorems. *Economy and Society*, 42(4), 521-542.

Daniel L ve Pescatori A (2011). Expansionary Austerity: New International Evidence, IMF Working Paper *Research Department*, July 2011

Mian A, Sufi A ve Verner E (2017). Household Debt and Business Cycles Worldwide. *The Quarterly Journal of Economics*, 132(4), 1755-1817.

Mian A R ve Sufi A (2018). Finance and Business Cycles: The Credit-Driven Household Demand Channel. *Journal of Economic Perspective*, 32(3), 31-58

Millaruelo A ve Del-Rio A (2017). The Cost of Interventions in the Financial Sector Since 2008 in the EU Countries. *Banco de Espana Article 10/17*. <https://ssrn.com/abstract=2948576>.

Mitchell W ve Muysken J (2008). *Full Employment Abandoned: Shifting Sands and Policy Failures*. Edward Elgar Publishing.

Ortega E ve Peñalosa J (2014). "Some Thoughts on the Spanish Economy after Five Years of Crisis.", *Banco de Espana Occasional Paper* No. 1304.

Palley T I (2013). Europe's Crisis without End: The Consequences of Neoliberalism. *Contributions to Political Economy*, 32(1), 29-50.

Ponticelli J ve Voth H J (2017). Austerity and Anarchy: Budget Cuts and Social Unrest in Europe, 1919-2008. Economics Working Papers, Department of Economics and Business, Universitat Pompeu Fabra.

House C L, Proebsting C ve Tesar L L (2017). *Austerity in the Aftermath of the Great Recession* (No. w23147). National Bureau of Economic Research.

Reinhart C M ve Rogoff K S (2010). Growth in a Time of Debt. *American Economic Review*, 100(2), 573-78.

Reinhart Carmen M, Vincent R Reinhart ve Kenneth S Rogoff (2012). Public Debt Overhangs: Advanced-Economy Episodes since 1800. *Journal of Economic Perspectives*, 26 (3): 69-86.

Salmon K (2017). A Decade of Lost Growth: Economic Policy in Spain through the Great Recession. *South European Society and Politics*, 22(2), 239-260.

Sengul G ve Tasci M (2014). Unemployment Flows, Participation, and the Natural Rate for Turkey. *FRB of Cleveland Working Paper No. 14-22*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2512453. Son erişim tarihi: 12.01.2019.

Stockhammer E (2015). Rising Inequality as a Cause of the Present Crisis. *Cambridge Journal of Economics*, 39(3), 935-958.

Şen H ve Kaya A (2017). *How Large are Fiscal Multipliers in Turkey?*. ZBW-German National Library of Economics.

Tcherneva P R (2008). The Return of Fiscal Policy: Can the New Developments in the New Economic Consensus be Reconciled with the Post-Keynesian View?. *Levy Economics Institute, Working Papers Series*.

Vera L (2009). Reassessing Fiscal Policy: Perspectives From Developing Countries. *Development and Change*, 40(4), 611-643.

Wisman J D (2013). Wage Stagnation, Rising Inequality and the Financial Crisis of 2008. *Cambridge Journal of Economics*, 37(4), 921-945.

Yılmaz Z (2018), *Yeni Türkiye'nin Ruhu*, İletişim Yayınları (2. ve 3. Bölümler).

